

Erol Güngör'ün Türk Modernleşmesine Bakışı¹

Mustafa Kemal ŞAN*

Özet

Erol Güngör Türk düşüncesinde müstesna yere sahip bir sosyal bilimcidir. Onu Türk düşüncesinde özgün kılan koşullar Türkiye'nin geçirmiş olduğu modernleşme sürecinde almış olduğu özgün tavırda yatar. Erol Güngör yaşadığı dönemin ideolojik çalkantı ve türbülansı içinde Türkiye'nin sorunlarına ayağını bu toprakların zeminine basan bir çözüm önerisi geliştirmeye çalışmış bir sosyal bilimci olduğu kadar aydın sorumluluğu da taşıyan bir alim olarak tanımlanabilir. Bu yazıda Erol Güngör'ün bu boyutlarını hem bir bilim adamı hem yerli bir aydın olarak sosyal meselelere bakış açısını ele almaya çaba göstereceğiz.

Abstract

Erol Güngör is a social scientist who has an exceptional place in Turkish thought. The conditions that make it unique in Turkish thought lie in the original attitude that Turkey has taken during the modernization process it has gone through. Erol Güngör can be defined as a scholar who has the responsibility of an intellectual as well as a social scientist who tried to develop a solution proposal by stepping on the ground of Turkey's problems in the ideological turbulence and turbulence of his time. In this article, we will try to address these dimensions of Erol Güngör as both a scientist and a local intellectual, and his perspective on social issues.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, Türk Düşüncesi, Türkiye'de Modernleşme

Keywords: Erol Güngör, Turkish Thought, Modernization in Türkiye

¹ Bu yazı daha önce, *İslam Düşüncesi ve Sosyoloji*, Ed. Sami Şener, "Asım'ın Neslinden Bir Alim: Erol Güngör" s. 159-165, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı yayınları, İstanbul, 2017 çalışmasındaki yazının gözden geçirilmiş yeni bir versiyonudur.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, mksan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3669-0766

Erol Güngör'ü Yahya Kemâl, Necip Fazıl, Mehmet Akif gibi büyük şair ve düşünce adamlarının tefekkür ve sanat sahasında eser ortaya koyan ve bunu ilim sahasına aktarmayı kendine amaç edinmiş bir ilim adamı olarak tanıtabiliriz. O, Mümtaz Turhan'ın asistanlığını birlikte yaptığı Yılmaz Özakpınar'ın tabiri ile "müstesna bir zihinsel terkipti. Onda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sanatçı ruhu, Yahya Kemal Beyatlı'nın tarih duygusu, Mümtaz Turhan'ın bilim zihniyeti ve Anadolu velilerinin ilhamı vardı" (Özakpınar, 2007: 46). Erol Güngör, geleneksel dünyamızın kültür ve değerler sistemini keşfedip, modern bir toplum olarak yaşadığımız sorunları bu keşiflerin ışığında tahlil etmeye çalışmıştır. Bu yönüyle maddî sahada modernleşme, kalkınma ve sosyal değişmeyi tecrübe eden toplumumuzun manevi alanda kültürel coğrafyasının ve değerler siteminin gelişme imkânlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Erol Güngör'ü Mehmet Akif Ersoy ekseninde değerlendirip modernist paradigma çerçevesinde düşünerek "iki Türk aydını" olarak mukayese etme yöntemi doğru bir yöntem değildir. Bunun yerine onları aynı kültürün yaklaşık yarım asır öncesi ve yarım asır sonrasında yaşamış, birisi modernleşen Türk millî kültürünün şairi, alim ve mütefekkir olarak, diğeri ise bu yarım asır süresince büyük kopuşlar yaşamış ve daha başka farklılaşmalara maruz kalmış bu kültürün, zor zamanlarda yaşayan bir sosyal bilimcisi olarak mukayese etmek daha doğru olacaktır. Erol Güngör'ü belli bir ideolojik noktaya saplanıp kalan bir düşünür olarak görmekten ziyade, milletin problemlerini çözme metodu olarak gördüğü millî kültürü, modernleşen dünyada nasıl yenileyerek ayakta tutabileceğimizin imkânlarını araştıran bir sosyal bilimci olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Aslında bu çaba tıpkı Mehmet Akif'in neslinin Türkcülük, İslâmcılık Osmanlılık gibi düşünce akımlarını vesile kılarak Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak mefkûresine sarılmaları gibi, Erol Güngör neslinin de modern millî kültürü kurmak mefkûresine sarılmalarından başka bir şey değildir.

Erol Güngör'ün Akif ile ilgili değerlendirmelerinde onun Türkiye'de var olan geleneksel ideolojik tanımlamaların üstünde bir yerlerde olması gerektiği anlayışı da bizim bu yaklaşımımızı destekler mahiyettedir. Güngör; Akif'in, İslamcı bir çizginin fikir adamı gibi görülmesine rağmen onun millî bir duyuş ile bu düşüncelerini yaymış olmasının da dikkatten kaçmaması gerektiğini ifade etmektedir. Evet, Akif din duygularına hitap ediyordu ancak kendisini ister istemez millî bir hareketin içinde bulmuştu: "Fakat bir insan bütün bu sözleri ancak Türk camilerinde, Türk halkına anlattığı taktirde, onlarda bir hareket uyandırabilirdi. Sahnenin insan ve tekmil dekoru Türk'tü. Konuşan hatip gibi, dinleyen halk da belki Türk kelimesini pek kullanmıyor, hatta

kullanana bazen tuhaf nazarla bakabiliyordu. Ama ortada katıksız bir milliyetçilik olayı vardı. Bizim milliyetimizde İslam'ın işgal ettiği yeri bilenler benim bu olay için kullandığım milliyetçilik tabirini hiç yadırgamayacaklardır" (Güngör, 1993: 467).

Erol Güngör'ün eserlerinin ardında yatan temel gerçek Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma sürecinde ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin hangi badireler sonucunda varlık kazanabildiği ve bu varlık kazanma sürecinde yaşadığı kimlik ve medeniyet değiştirme sorunları ile ilgili olmuştur. O, çalışmalarının hemen her satırında eski ile yeni arasında süren çatışma ve buhranları birçok düşünür'e nasip olmayacak bir incelikle telif etme çabası içinde olmuş bir düşünür-sosyal bilimci idi. Erol Güngör yazılarının eksenini Türk modernleşmesi projesine ayırmıştır. Osmanlı Devleti'nin hazin çöküşünden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti içine düşülen buhranın sonucunda medeniyet değişimi gibi devasa bir yola sapmıştır: "Osmanlı imparatorluğu çökerken, imparatorluğun çekirdeği olan topraklar üzerinde milli devlete geçiş süreci başladı. Kültürün yeni baştan yapılanması gerekiyordu. Fakat milli devlete geçişin sosyal anlamı yanlış tasarlandı. Kültürü yeni baştan yapılandırma yerine, kültürü besleyen medeniyeti değiştirme yoluna gidildi. Bütün icraat, İslam Medeniyetinden çıkıp Batı medeniyetine girmeyi temsil ediyordu" (Özakpınar, 2007: 68).

Erol Güngör'ün Türk modernleşmesine yönelik tahlilleri bu noktada günümüz Türkiye'sinin sorunları kontekstinde de büyük önem taşımaktadır. Zira Güngör'e göre bugün hala Türk modernleşmesi tartışmalarının ana ekseninde duran Tanzimat birçok eleştiri almasına rağmen nispi ölçüde başarılıdır. Güngör'e göre Tanzimat'a yönelik eleştirilerin bu kadar fazla olmasının sebebi aslında hala devam etmekte olan Türk modernleşmesinin tamamlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır (Güngör, 1999A: 16). Güngör Tanzimatçıları ana akım muhafazakâr ya da sol düşünce geleneğinin yönelttiği eleştirilere tabii tutmamış, Tanzimatçıları bilhassa *Sosyal Meseleler ve Aydınlar ve Dünden Bugüne Tarih-Kültür ve Milliyetçilik* adlı eserlerinde müdafaa etmiştir. Fakat bu müdafaa Güngör'ün Tanzimatçıları ya da Tanzimat düşüncesini, bütünüyle savunduğu anlamına gelmemektedir. Güngör'ün de açıkça ifade ettiği üzere:

"...[B]izim Batılılaşma zaruretini hissedişimiz Tanzimattan da önce başlamıştır; Tanzimatçılar bu kaçınılmaz gidişin belli ir halkasını teşkil ederler. Eğer onların suçu Batılılaşma ise, bu suçu kendilerinden sonraki idareler gittikçe daha şiddetli bir şekilde işlemişlerdir. Tanzimat-

çılar gerçekten büyük devletlerin, hatta bu devletlere bağlı sefirlerin çok zaman oyuncuğu haline gelmişler, onlar ne istemişlerse yapmışlardır. Böyle bir zillet hakikaten bugün bile hazmedemeyeceğimiz kadar ağırdır. Fakat burada çok önemli bir meseleyi gözden kaçırmamız lazımdır. Avrupalılar bize nasıl Batılılaşacağımız hususunda telkinde bulunmasa, hatta talimat vermeselerdi bizim devlet adamlarımız klasik metodlarıyla devam edip gidecekler miydi? Veya kendileri bir Batılılaşma programı çizip onu takip edebilirler miydi? Korkarız ki bu suallere verilecek cevap Tanzimatçıları hiç değilse kısmen beraat ettirecek mahiyette olur" (Güngör, 1999A: 21).

Bu iktibastan da anlaşılacağı üzere Türk modernleşmesi Güngör'e göre hem kaçınılmaz olarak bir şekilde yerine getirilmesi gerektiği için Tanzimatçıları modernleşmeyi yani, teknoloji, sanayi, ordu vb. konularda Batı'yı örnek almış ve Batı gibi güçlü bir devleti hedeflemişlerdir. Fakat Tanzimatçıları eleştiren Cumhuriyet aydınları ise Batılılaşma nosyonu üzerinden hareket etmiş ve ilerlemenin önünde birincil engel olarak gördükleri İslam kültüründen kurtulmayı ve onu Batı kültürü ile ikame etmeyi hedeflemişlerdir (Güngör, 1999A: 21-22). Güngör'e göre "milli kültür"e yönelik en ağır suç işleyenler, milli kültürü harap edenler Tanzimatçıları eleştiren ve fakat kendileri daha derin problemlere yol açmış olan Cumhuriyet aydınıdır. Güngör'e göre: "...Batıya şiddetle muarız görünüp Tanzimatçıları suçlayan (...) zümreler Ali ve Fuad Paşalardan daha çok Batılı olan kimselerdir. Herhalde Tanzimatçıları -bütün kusurlarına rağmen- bugünkü Tanzimat aleyhtarı aydınlarımızın yanında son derece muhafazakâr, yerli, İslam kalırlardı. (...) [Çünkü] Cumhuriyet modernleşme yerine Batılı olmayı kesinlikle tercih ederek Tanzimat'ın geleneğini reddetmiştir. Modernleşme ile Batılı olma basit bir kelime farkından ibaret değildir, tamamen değişik dünya görüşlerini ifade eden kavramlardır" (Güngör, 1999A: 20-22).

Dolayısıyla Türk modernleşmesi için Batılı devletlerin verdiği zararın çok daha fazlasını, kendi içinden gelen ve fakat kendi kimliğine, kültürüne ve dinine (İslam'a) yabancı ve düşman olan, Batılı değerler ve Batı kültürü karşısında aşağılık kompleksiyle yerlere kapanan modern Türk aydını vermiştir diyebiliriz. Güngör'ün düşünce dünyasının atlası çıkarıldığında Türk aydını, özellikle de Cumhuriyet dönemi aydınına yönelik tahlilleri bu doğrultudadır.

Cumhuriyet dönemi modernleşme politikaları Türkiye'de bugün yaşanan süreçlerin anlaşılabilmesi için de son derece büyük önem arz etmektedir. Bu yazılarda Erol Güngör, yenilmiş, ağırlık merkezini

kaybetmiş bir millet olmanın sosyolojisini yapma çabası içindedir. Bu anlamda eserlerine ana rengi veren konular, Türkiye’de yaşanan akut modernleşme hareketi karşısında ideolojik yelpazenin farklı kesimlerinin tavır alış biçimlerini sorumlu bir aydın titizliği ile ortaya koymaktır. *Halka rağmen halk için* şeklinde kendisini açığa vuran Türk modernleşmesi siyasetinin tepeden inmece ve aydınlanmacı bir elit hareketi olması bu harekete toplumu baştan aşağı belirleme yetkisi vermiştir. Halk, kara cahil din açıdan daha çok yobaz bir konumda bulunurken onları hizaya getirmek için iş başına gelmiş olan Cumhuriyet elitleri ise aydınlanmanın değerlerini temsil etmekteydiler. Cumhuriyet elitlerinin kendilerini konumlandıkları bu pozisyon hiç tartışmaya açılmayacak kadar net bir yetki vermiştir kendilerine. Elitler, ele geçirdikleri bu yetki muvacehesinde toplumu baştan aşağı ve radikal yöntemleri kullanarak değiştirme çabası içine girmişler, bu süreçte trajik komik bir modernleşme tarihi yaşanmıştır. Bu anlamda Anadolu insanının değerleri, kültürü, sanat ve müziği ve en önemlisi de bu toplumun vazgeçilmez can suyu olan dinleri olan İslamiyet yapılan haksız tartışmaların odağında olmuştur.

Çin’de yaşanan Kültür Devrimi’nin bir benzeri Türkiye’de de yaşanmış, on yılda on beş milyon genç hijyenik laboratuvar ortamlarında tarihten ve kültürden yalıtılarak yaratılmıştır (!). Aklın ve bilimin şaşmazlığı pozitivist doktrini ilkesini kendilerine şiar edinen Cumhuriyet elitleri halkın her şekilde hizaya getirilmesi için kendilerini adeta bir doktor gibi görmüşlerdir. Hasta nasıl doktorun verdiği tedaviye karşı argümanlar geliştirme hakkına sahip değilse, bu elitlerin ileriye sürdükleri modernleşme politikalarının da tartışılabilir bir boyutu bulunmamaktadır. İşte yaşanan bu sürecin en derin tahlilini biz Erol Güngör’ün eserlerinde tartışıldığını ve nasıl bir açılımla bu yanlış modernleşme sarmalından kurtulmamız gerektiğinin ip uçlarını bulabilmekteyiz.

Hiç kuşkusuz bu kültür devriminin en önemli ayağını harf ve dil devrimi oluşturmaktadır. Erol Güngör dil ve kültür meselesini birçok eserinde eleştirel bir dille ele almaktadır. Güngör’e göre Türkçe’nin “arılaştırılması”na yönelik faaliyetler ve düşünceler “Avrupa’da ‘Orta çağ skolastisizmi’ diye bilinen ve insanlığın en az üç yüzyıldan beri aşmış olduğu bir devrin kalıntısıdır (Güngöre, 1999A: 50). Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin kültürel anlamda en tahrip edicisi ve en büyük ilmi hatası Cemil Meriç’te olduğu gibi Güngör’de de harf devrimidir. Zira Harf devrimi Türkçe’de kökünde yabancılaşma tespit edilen her sözcüğün tasfiye edilmesi ve yerlerine yenilerinin uydurulması anlamına geliyordu. Güngör Ayrıca dil devriminin kendisinin Anayasal düzlemde Atatürk’ün devrimleri arasında yer almadığını,

dil devriminin tasfiyeci zihniyet tarafından Atatürk devrimi kisvesi altında icra edildiğini ifade etmiştir (Güngör, 1999A: 50). Bu yönüyle “dil devrimi”nin ilmi dünyamızda yarattığı tahribat çok büyük bir tahribattır. Güngör’e göre Türkiye’de ilmi hayatın gelişmesinin yolu, ilmi terimlerin dilimize yerleştirilmesidir: “Modern ilim bizim dışımızda doğmuş ve gelişmiş bulunuyor, bu yüzden onun terminolojisi de bize yabancıdır. Cumhuriyetten çok önceleri Türk aydınları bu mecburiyeti duyarak Türkçede ilim terimleri kurmaya çalışmışlar, fakat bunu yaparlarken kültürümüzde ve dilimizde yeni başlayan milliyetçilik temayüllerinin tamamen dışında kaldıkları için, yaptıkları terimler Türkler için Latince kadar yabancı olmuştur. Türkçenin sadeleştiği, yazı dili ile konuşma dilinin birbirine yaklaştığı, tahsilin de bu temayüllere uyarak sade Türkçeyi esas aldığı bir devirde artık Tanzimat devrinin tıp terimleri Türkçe sayılamazdı. Matematik, fizik, kimya ve sosyal ilimlerde felsefede yeni terimlere ihtiyaç vardı, çünkü bunlar Türkçede yoktu. Bugün de yoktur. İşte bizdeki dilcilik hareketi bu yolda sarf edilecek gayretlerin önüne set çektiği gibi, kendisi de Türkçeye yeni ilim terimleri kazandıracağı yerde günlük hayata hakim olan, yani vatandaşlar arasında normal anlaşmayı sağlayan dili tasfiye etme yolunu tutturdu” (Güngör, 1999A: 51).

Güngör bu yeni dil devrimini ve bu dil devriminin bilimsel gelişme ve ilerlemenin yolu olarak ortaya koyduğu yeni sözcükleri gülünç bulmaktadır. Fakat bu gülünçlük içtimai, kültürel, toplumsal ve bilimsel olumsuz sonuçları olan bir manzaradır. Güngör’e göre bu “iyi niyetli uydurma dil teşebbüs”ün nihai aşamada uğradığı hüsranın temel sebepleri; “amatörlük, başı boşluk, ırkçı bir milliyetçilik, yeniliğe tapma, köksüzlük”tür (Güngör, 1999: 52). Hiç kuşkusuz bu köksüzlük ya da köklerinden nefret edip köklerden kurtulma çabası Türkiye’yi ilmi açıdan yıllarca geriye götürmüştür. Bunun yanında Güngör Türkçenin tasfiyesini bir batılılaşma projesi olarak da çelişkili bulmaktadır. Zira ona göre şayet Türkçenin tasfiyesinde olduğu gibi bir tasfiye Batı’da vuku bulsaydı bu kabul edilmez ve büyük tepkilerle karşılaşır. Çünkü onların sahip olduğu yerleşik kültür ve gelenek böyle bir teşebbüse izin vermezdi (Güngör, 1999: 52). Dolayısıyla Türkçenin tasfiyesi aynı zamanda gelenek ve kültürel akliselimin de tasfiyesi anlamını taşımaktadır (Güngör, 1999A: 52-53). “Yeni dil denen şeyin hiçbir geleneği yoktur. Halbuki kültürün asıl özelliği geleneklerinin bulunmasıdır. Biz böyle köklü bir kültür geleneği sayesinde bizden önce yaşamış yüzlerce nesilden milyonlarca insanın hayat tecrübesini sanki bizim tecrübemiz gibi kullanabiliyoruz. İnsan cemiyetini başka topluluklardan ayır deden de budur. Dilin tasfiyesi bizi bu tecrübe hazinesinden mahrum

bırakmıştır. Dahası var, biz şimdi kendi çağımızda yaşayan millettaşlarımızın, hatta kendi ana babamızın tecrübelerine yabancıyız. Bu dile bakılırsa, Türk milletinin mazisi Cumhuriyete kadar bile dayanmaz; Türk milleti her on yılda bir hafızasını kaybeden bir hasta durumuna düşürülmüştür. Bu dil hareketinin altında milliyetçilik duygusunun bulunduğu söyleniyorsa, ki gençlerimizin çoğu maalesef böyle zannetmekte ve bu duygulara kapılmaktadır, bu herhalde Türk milliyetçiliği olamaz. Çünkü millet olmanın en bariz vasfı insanları zaman ve mekan içinde birleştiren ortak noktaların bulunmasıdır” (Güngör, 1999A: 54).

Güngör’ün de açıkça ifade ettiği üzere dil devrimi neticesinde ortaya çıkan yeni kültür kültürsüz bir kültürdür. Bu durumda milliyetçilik de boşlukla kalmaktadır. Zira milliyetçilik hiç değilse bir milli kültürü muhafaza etmeyi öngörüyorsa ortada muhafaza edilecek bir milli kültür ya da değer kalmamıştır. Çünkü Güngör’e göre bu “uydurma” dilin bir kültürü, edebiyatı, folkloru, felsefesi, metafiziği yoktur. Bu ruhsuz uydurma dil Türkiye’de akademiyi de kısır bırakmış ve akademik üretimin kalitesini ve içeriğini de yavanlaştırmıştır (Güngör, 1999A: 55). Güngör’ün milliyetçiliği Türk-İslam kültürünün muhafaza edilmesine dayalı bir milliyetçiliktir. Bu kültürün korunması ve muhafazası kontekstinde dil paradigmatik bir öneme sahiptir. Bu nedenle Güngör dil devrimi konusu üzerine birçok metninde değinmiş ve tenkit etmiştir.

Erol Güngör Türkiye’deki ideolojik yelpazenin sağ ve milliyetçi kanadında durmaktadır. Ancak buna rağmen O, Türkiye’deki İslami kesimler tarafından da sevilerek ve kendisine büyük saygı gösterilerek okunan ve takip edilmeye günümüzde de devam eden bir düşünür olmuştur. Bu durumun kanaatimizce en önemli sebebi onun hem milliyetçiliğe getirdiği açılım ve hem de milliyetçi söyleme uzak duran kesimlerin temel sorunsallarına yakın duran bir perspektife sahip olmasıdır: “ Erol Güngör, Türkiye’de Türk milliyetçiliği fikriyatına ilimi haysiyet kazandırdı; her nevi milliyetçiliğin meslek hastalığı hükmünde sayılması gereken romantizmden, etnik saplantılardan, toplum mühendisliğinden ve siyasi çapaklardan kurtardı; milliyetçiliğe ilmi bir menfez kazandırdı” (Alkan, 2000: 159). Erol Güngör Türkiye’nin meselelerine bakışı ve yorumlayışında her zaman bu toprakların çocuğu olduğu gerçeğini hissettirmiştir. Bu topraklara temel kimliğini kazandıran da İslamiyet’tir ve Güngör hem milli bir duruş sergiler hem de bunun İslami değerlerden hareketle sağlanabileceğini savunur. “O, Batı ile başlamış ama bizimle devam etmiştir” (Sözen, 2009: 79).

Yazdığı kitaplara baktığımızda özellikle üç tanesi bütünü ile bu konulara hasredilmiştir. *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, *İslam Tasavvufunun*

Meseleleri ve Türk Kültürü ve Milliyetçilik kitapları Türkiye'de son derece sorunlu ve hastalıklı bir laiklik ve modernleşme anlayışı etrafında ülke insanının yaşadığı sorunlara işaret etmekte ve İslam'ın bu topraklar için taşıdığı vazgeçilmez önem vurgulanmaktadır. Erol Güngör'ün diğer kitaplarında da özü itibarı ile Doğu-Batı sorunsalı etrafında kilitlenen meselelere çözüm arayışı içinde olduğu ve başta din meselesi olmak üzere kültür ve medeniyet konuları etrafında halk merkezli çözüm arayışları içinde olmuştur.

Onun yaşadığı yıllarda (aslında birçok açıdan bugün de) sekülerleşmeyi doğal bir süreç olarak gören yaklaşım büyük ölçüde dinin etkisinin artık devam etmesinin mümkün olmadığı, dini inanç ve değerlerin artık devrini kapattığı ön inancına dayanmaktaydı. Bu konuda geliştirilen felsefi ve sosyolojik kuramlar eşliğinde modern toplumun rotasını artık dinden bilime doğru yöneltmesi gerektiğini kabul etmek adeta aydın ve entelektüel görünmenin bir ön koşulu haline gelmişti. Dinsel düşüncüyü toplumsal evrimin geri bir aşamasına mahkûm etmiş olan evrimci pozitivist sosyolojik düşünce Türkiye'de de kimi aydınlara içine düşülen sorun ve açmazlardan kurtulmak için hazır bir çözüm sunar gibi görünmüştür. Madem ki din insanlığın uygarlık ekseninde gelişiminin çocukluk evresine, olgunlaşmadığı dönemlere, derin rüyalarına işaret etmektedir, öyleyse bu aşamanın arkada bırakılması modernleşme çabamızın da en önemli şartı haline gelmelidir. Erol Güngör bu konudaki hastalıklı tavrı erken dönemde sezmiş bir aydın olarak dikkatlerimizi çekmektedir: "Geleneksel kültürde dinin çok büyük bir yeri olduğu için, münevverlerin en çok hücumuna uğrayan da din oldu. Türkiye'de hala dindarlık bir kimsenin münevver tabaka arasına girmesine büyük bir engel teşkil etmektedir, çünkü standart Türk münevverlerine göre din ancak geri kalmış halk kitlelerinin kültürünü temsil eder; münevverin vazifesi bu kültürün bir üyesi olmak değil, fakat onu ortadan kaldırırsa bile ıslah etmek, modernleştirmektir. Bu yüzden halk dindar, münevver din reformcusudur. Halkın genel kanaatine göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzak kaldıkça da kudretini kaybetmiştir. Münevverin genel kanaatine göre ise Türk halkı dinin veya dini liderlerin tesiri altında kaldığı müddetçe gerilemiştir. Standart Türk münevverine göre, yüksek tahsil ve ihtisas yapmış bir insanın dindar olması imkansızdır, dindar görünüyorsa bu onun nüfuz kazanmak ve halkı sömürmek istediği manasına gelir" (Güngör, 1990: 39-40).

Radikal modernleşme politikalarının üslupsuzluğu her haliyle kendini açığa vurmaktadır. Demokratik mekanizmaların olmadığı dönemlerde Türkiye'de din bir vicdan işi olarak kişinin kalbinde mutena

bir yere sahip olması gerektiği öngörülmüş, en iyi dinin vicdanlarda saklı olan din olduğu kabul edilmiş, bunu kontrol eden sitemin de laiklik olduğu sanılmıştır. Oysaki çok partili hayatla birlikte ülke insanı ilk kez kendini yönetecek hükümeti seçme şansı bulunca halkın oyuna ihtiyaç duyan politikacılarla karşı karşıya gelecektir. Elbette ki ülkenin siyasal ve sosyolojik yapısını okuyan kimi politikacılar dinin taşıdığı sosyal sermaye değerinden hareketle siyasal süreçlerde kendilerine bahşedeceği yüksek katma değeri de çok çabuk keşfetmişlerdir. Erol hoca bu durumu da ironik bir şekilde ifade edecektir: “Çekişen siyasi gruplardan bir cami sayısını nüfus ve metrekare nispetine göre sınırlandırarak ve bu nispetin dışındaki mabetleri odun ve buğday deposu yapacak kadar laik (!) olunca, öbür tarafın din istismarı yapması kendisine büyük bir kuvvet kazandırabilirdi. Nitekim bu konuda sadece müsamahakâr davranmak, dindarların işine karışmamak bile bir politikacıya büyük seçim şansı kazandırmaktadır” (Güngör, 1990: 191).

Türkiye’de uygulamasına tanık olduğumuz laikçi-laiklik uygulamasının en önemli nedeni sivil ve asker elitin kendi milletleri hakkındaki taşıdıkları yanlış kanaatlerdir: “Bir taraftan Türk milletinin ekseriyetle tahsilsiz ve kıt tahsilli olmakla beraber son derece uyanık, açık zihinli, akli selim sahibi olduğunu söyleyenler, öbür taraftan bu halka din hürriyeti verildiği takdirde meclise hep mahalle imamlarının veya tarikat şeyhlerinin geleceğini sanıyorlar. Acaba bu korku nereden geliyor? Niçin bizim politikacılarımız halkın karşısında din adamlarına daima yenilecekleri sanıyorlar? Kendi bilgilerine ve şahsiyetlerine itimat edemedikleri için mi, yoksa kendilerini halka çok uzak, din adamlarını ise çok yakın gördükleri için mi? (Güngör, 1990: 190).

Uygulanan bu yanlış politikalara rağmen halk kesimlerinde din canlılığını bütün baskılara rağmen sürdürme eğilimindedir. Yapılan tüm reform hareketleri dini aktığı mecradan uzaklaştıramamıştır. “... son elli yıllık modernleşme çılgınlığının henüz dejenere edemediği hayat kesimlerinde İslâm bütün canlılığıyla yaşamaktadır. Üstüne yığılan kül tabakalarını aralayacak olursanız, Türk hayatında İslâm’ın bir kor halinde yattığı görülür...” (Güngör, 1985: 13). Dinin doğal mecrasında olması dini özgürlüklerin tüm toplum kesimlerine sunulması ile mümkün olacaktır. “Eğer İslâm bir hayat tarzı ise, onu bazılarının istediği gibi vicdanların gizli köşelerine hapsetmekten kaçınmalıyız. İslâm’ı hayata açmak isteyenler onun her meselesini gün ışığına çıkarmak zorundadırlar” (Güngör, 1983 :7).

Erol Güngör yanlış modernleşme siyasetinden çıkış yolu olarak da Türk-İslam kültür ve Medeniyetinden neşet edecek bir milli kültürün

topluma sunulması zarureti ifade etmektedir: Milli kültür, 'bir cemiyetin kendi problemlerini çözenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup, kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkididir" (Güngör, 1990: 30-31). Erol Güngör burada milli kültürün milletin sorunlarını ve ihtiyaçlarını ele alma metodu olması gerektiğini ve modernleşme/muasırlaşma karşısında bu metodolojinin sekteye uğradığını ifade etmektedir. "O zaten Türkiye'de yaşanan bütün sıkıntıların, milli kültürün modern imkanlarla geliştirilmemesinden kaynaklandığını savunmaktadır" (Göğün, 2009: 173). Erol Güngör Batıyı radikal bir şekilde reddediyor değil. Onun yapmaya çalıştığı şey Türk kültürünün Batı ile vakur bir ilişki içinde alışveriş yapmasıdır: "Batı medeniyetinin ne reddi ne kabulü söz konusudur. Bizim onunla, ayrı bir medeniyet olarak alışverişimiz olabilir ve bu alışverişten büyük faydalar sağlayabilmeyi bekleyebiliriz" (Güngör, 1999A: 143).

Oluşturulması ya da devam ettirilmesi gereken milli kültürü Batılı normlarla dizayn etmekten vaz geçerek orijinali ile kurumsallaştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Kısacası yerli kültürün Batı karşısında kendini üretmesinin yollarını açan bir modernleşmeden yadır Erol Güngör: "Önemli olan yerli kültürün bunlarla kolayca yer değiştirebilecek şekilde zayıf kalmasını önlemektir. Batı medeniyetini almak ve benimsemek isteyen bütün ülkelerin ortak özellikleri, kültürlerinin henüz böyle bir medeniyetten gelecek bozucu tesirlere direnecek kadar sağlam olmayışıdır. Türkiye'ye gelince onun asıl talihsizliği bu medeniyet alışverişinde kendi milli kültürünün dıştan ziyade içten tahribata uğraması, böylece batılılaşmanın bozucu tesirine tamamen açık bir hale getirilmesidir. Türkiye'de bugün hala bağımsız bir kültür şahsiyetinden söz edilebiliyorsa, bunun bizim eski kültürümüzün her türlü hoyratlık karşısında hala direnecek kadar kuvvetli olmasına borçluyuz. Fakat bu direnen kültüre bir hamle gücü kazandırılmazsa, daha fazla ayakta kalmasını bekleyemeyiz (Güngör,1999B: 46).

Erol Güngör'ün metinleri içinde en fazla dikkat çeken konu başlıklarından biri de yine modernleşme hareketi ile birlikte bu hareketin misyoneri olarak ortaya çıkan aydınlardır. Burada da onun derin bir vukufiyet gösterdiği görülecektir. Bu anlamda Gökalp ile bile yollarının ayrışmasına izin verecektir: "Gökalp'in Osmanlı toplumunda aydın ve halk kültürleri arasındaki şekil ve üslup farklarını mahiyet farkı olarak gördüğünü, bu görüşün doğru olmadığını söylemiştir. Aydın ve halk arasında, Erol Güngör'e göre asıl bugün bir zihniyet ayrılığı meselesi vardır. Erol Güngör, eğitim sisteminin yüksek öğrenim gören insanları halka yabancılaştırdığını söylemiştir. Bu yüzden birçok aydının duyguları, düşünceleri, inançları ve idealleri halkla ortak bir

kültür zemini üzerinde gelişmiyor. Böylece halkın dışında kalan aydın, halkın ne düşündüğünü, neye inandığını hesaba katmadan tepeden inme girişimlerle halkı kurtarmayı kendine vazife ediniyor. Bu yüzdendir ki Türkiye’de halk demokratlaşmış olduğu halde, bir kısım aydınlar, kafalarında tasarladıkları kurtarma planlarını zorla uygulamak için demokrasi düşmanı ideolojilere ve anti demokratik reçetelere bağlanabilmiştir. Bu tutumdaki aydın, halkın dilini de reddederek ne anlama geldiğini her zaman kendisinin de bilmediği yeni bir dil uydurmuştur” (Özakpınar, 2007: 47-48).

“Mesleğimin bilgilerini ve metodunu Türkiye’nin meselelerine uygulayarak Türk aydınlarının dikkatine sunmak...” olarak ifade eden Erol Güngör *Sosyal Meseleler ve Aydınlar* kitabında aydınların misyonunu da şu şekilde belirleyecektir: “Aydın olmak bir çeşit meslek gibidir. Her meslek gibi onun da kendine göre kuralları, mükemmellik ölçüleri, ahlâki, namus ve haysiyeti vardır. Elektrik ustası kabloları yanlış bağlarsa bundan görülebilecek en büyük zarar evin yanmasıdır; ama bir yazar zihinleri yanlış yola sevk ederse bunun zararının hesabı yapılamaz. Üstelik aydınlar bir aileye değil, bütün insanlığa hitap eden kimselerdir. Kısacası, meslekler arasında bir mesuliyet sıralaması yapılacak olsa, aydınları baş taraflarda bir yere koymak gerekir. Aydın bu sorumlulukla orantılı bir ahlak disiplini ile zihin disiplinine sahip olmalıdır. Fakat zannedilmesin ki onun ahlak disiplini ile zihin disiplini ayrı şeylerdir. Aydın olmanın gerektirdiği düşünce olgunluğuna erişmemiş birinin aydın sorumluluğunu idrak etmesi de beklenemez” (Güngör, 1993: 372-373).

Erol Güngör’e göre aydın kimliğinin en önemli özelliklerinden birisi de onun içinde yaşadığı topluma karşı taşıdığı sorumluluk bilincidir. Bu sorumluluk onu fevri ve nefsanî davranışlardan uzak tutacak ve geniş halk kesimlerine yol gösterici bir konumda bulunmasını sağlayacaktır: Aydın olmanın gerektirdiği zihin disiplinini korumak isteyen kimse herkesin koşuşturduğu yere gözü kapalı dalacak yerde, sakın bir köşeye çekilerek bütün bu olup bitenlerin neden ibaret bulunduğunu düşünmeye çalışır. İyice bilir ki, o kitle ruhunun bir çeşit emniyet sübabıdır, kendisi de kalabalığa karışıp kaybolduğu takdirde insanlara iyilik değil kötülük etmiş olur” (Güngör: 373-374).

Ancak gelin görün ki Türkiye’de aydın sorunu yaşanmaya devam etmektedir. Yakup Kadri’nin *Yaban* romanında yazmaktan dolayı elinin titrediği hakikati Erol Güngör de tespit edecektir. Erol Güngör Türkiye’deki aydın ve yönetici elitin toplumun değerlerine en yakın duranların bile belli bir uzaklık içinde olduklarına ilişkin çarpıcı göz-

lemlere sahiptir: “Kendi ülkesinin insanlarına ve kültürüne karşı en büyük yakınlık duyan, üstelik bütün siyasi ve ideolojik tavrını bu yakınlık üzerine kuran insanlar bile, yüceltikleri kültürün kenarında kalmaktadırlar” (Güngör, 1999B: 53).

Erol Güngör eğitim meseleleri konusunda da kalem oynatmış bir yazardır. Modernleşme sürecinin içinden çıkılmaz derecede başkalaştırdığı alanların başında eğitim hayatı gelmektedir. Eğitim ve kültür hayatımızdaki yabancılaşmayı anlattığı bir yerde Osmanlı klasik devrinden bahsederek şöyle diyor: “o zaman münevverler arasında müşterek bir kültür ve birlik yaratan kitaplar vardı. Oysa günümüzde bütün münevverlerimizin ortaklaşa okuduğu bildiği ve büyük ölçüde benimsediği kitap yok” (Güngör, 1993: 216). Hocası Mümtaz Turhan gibi sadece ilkokulu, temel eğitimi, okuma yazma öğretmeyi, yaygın eğitimi öne alan ve yükseköğrenimi uzmanlaşmayı geri planda tutan Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarını eleştirerek şöyle demektedir: “Bizim gibi az gelişmiş ülkelerde tahsilin çoğu ilk okuldan ibaret olduğu için ilkokul vasıtasıyla insanları hayata hazırlama gibi kaçınılmaz sanılan bir gaye de vardır” (Güngör, 1999A: 9).

Sonuç

Erol Güngör çok genç yaşta vefat etti; vefat ettiğinde 45 yaşındaydı. Yılmaz Özakpınar'ın ifadesi ile o Magnup Opus'unu yani şaheserini yazmaya ömrü vefa etmeden bu alemde ebediyet alemine göçtü. Bu husustaki kanaatlerini onunla yaşadığı dostluk ve mesai arkadaşlığı deneyimlerinden damıtan Yılmaz Özakpınar şunları ifade edecektir: “Onunla konuşmalarımda, bütün yazılarını aşan bir şaheser ortaya koyacağını seziyordum. Erol, yazdığı makalelerle tarih duygusunu, Türkiye'nin meselelerini, milli kültürün anlamını, dinin Türk sosyal hayatındaki yerini, milliyetçiliğin duygusal tatmin vasıtası ve gelenekçilik olmadığını, Türk devlet geleneğine göre devleti yaşatmak için milli kültürü kurma ve modernleşme davası olduğunu dünyadan bihaber insanlara duyurduktan sonra oturacaktı, zekasının, engin karihasının, ilminin ve tecrübelerinin büyük eserini yazacaktı” (Özakpınar, 2007: 52). Erol Güngör'ün eğer şaheserini yazmadan bu fani aleme veda etmiş olduğunu kabul etsek bile onun yine de Türkiye'ye ve Türk insanına katkısının taşıdığı değeri takdirle karşılamak gerekmektedir. Ülkeye yerli değerler dünyamızdan bakan insanlara bugün de Erol Güngör hitap etmeye devam etmekte, bu toprakların hangi koşullar altında bize vatan olarak tahsis edildiğinin ip uçlarını bildirmeye devam etmektedir. “Bir düşünce adamının büyüklüğü, onun yanılmazlığından ileri

gelmez. Çoğu kimsenin farkında bile olmadığı meseleleri görmesi, onları ortaya koyacak kavramları geliştirmek için yoğun çaba harcaması, çözümler araması, önemliyi önemsizden ayırt etmesi, belirsizlik alanını daraltarak hakikate götüreceği yönde ilerleme olasılığını artırması gibi katkılar bir düşünce adamını kendi zamanında yaşayan ve kendinden sonra gelen zihinlerin düşünce faaliyetlerinin hareket noktası tutar. (...) Bir büyük düşünce adamının ölümünden sonra yaşaması, onun zaman zaman anılması ile olamaz. Başka zihinlerin hakikati arama faaliyetlerine dayanak noktaları sağlayarak o zihinlerde canlı kalması ile olur (Özkapınar, 2007: 73). Erol Güngör ünlü sosyolog Karl Mannheim'dan şu şekilde aktarır: "İnsan, cemiyetin tarihi ve sosyal yapısı hakkında en vazih görüşe ya o toplum içinde yükselirken ya da düşerken varır". Erol Güngör de bu gerçeği son derece yakından müşahade etmenin verdiği uyanıklık hali ile bize seslenmeye devam ediyor.

Kaynakça

- Alkan, Ahmet Turan, Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör, *Doğu-Batı*, Sayı: 11, Yıl: 3, 2000.
- Görgün, Tahsin, "Erol Güngör'ün İlmî ve Fikrî Gelişimi ve Düşüncesinin Ahlakî Ciheti", *Kültür Ocağın'da Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, Kocav Yayınları, İstanbul 2009.
- Güngör, Erol, *Dünden Bugünden Tarih Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, 1999.
- Güngör, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990.
- Güngör, Erol, "Edebiyat ve Din", *Türk Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 141, Temmuz-1985.
- Güngör, Erol, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983).
- Güngör Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1993.
- Güngör, Erol, *Dünden Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik*, Ötüken, İstanbul, 1999A.
- Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999B.
- Özkapınar, Yılmaz, *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- Sözen, Edibe, "Bir Geleneğin Yazarı: Erol Güngör", *Kültür Ocağın'da Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, Kocav Yayınları, İstanbul 2009.
- Kültür Ocağın'da Bir Mütefekkir: Erol Güngör*, Kocav Yayınları, İstanbul 2009.